

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра інформаційних систем і технологій

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету інформаційних
технологій

_____ Глазунова О. Г.

“ ____ ” _____ 2020 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО

на засіданні кафедри
інформаційних систем
протокол № від “ ” 2020 р.

Завідувач кафедри

_____ Швиденко М. З.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ_3**

галузь знань _____ **05 “ Соціальні та поведінкові науки ”**

спеціальність _____ **051 “ Економіка ”**

освітня програма _____ **“ Економічна кібернетика ”**

факультет _____ **інформаційних технологій**

Розробник : д. е. н., проф. кафедри ІСТ Н. В. Попрозман

КИЇВ – 2020 р.

**Опис навчальної дисципліни
Економічна кібернетика**

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітній ступінь	
Галузь знань	05 “ Соціальні та поведінкові науки ”
спеціальність	051 Економіка
освітня програма	Економічна кібернетика
ОС	Бакалавр
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	обов’язкова
Загальна кількість годин	120
Кількість кредитів ECTS	4
Кількість змістових модулів	2
Курсовий проект (робота) (якщо є в робочому навчальному плані)	-
Форма контролю	іспит
Показники навчальної дисципліни для денної навчання	
	денна форма навчання
Рік підготовки	1
Семестр	2
Лекційні заняття	30
Практичні, семінарські заняття	-
Лабораторні заняття	30
Самостійна робота	60
Індивідуальні завдання	-
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних	4
самостійної роботи студента –	4

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення курсу: формування системи теоретичних знань і практичних навичок моделювання соціально-економічних процесів, опанування основних принципів роботи та базових методів і моделей в управлінні бізнесом.

Завдання вивчення курсу: вивчення основних принципів управління системами різної природи, орієнтованих на застосування сучасних наукових методів, моделей та засобів інформаційних технологій; набуття вмінь створення, використання й адаптації моделей в управлінні системами.

Засвоївши курс студент повинен:

знати:

Метод аналізу ієрархій;

метод Дерево рішень;

стохастичні моделі дослідження соціально-економічних процесів;

використання результатів моделювання, оптимальних планів при прийнятті рішень;

вміти:

аналізувати структуру соціально-економічних процесів;

прогнозувати з використанням методів безумовної оптимізації / з використанням штрафних функцій;

застосовувати моделі, які включають штрафні санкції;

використовувати у дослідженні одноетапні і багатоетапні стохастичні моделі;

ухвалювати ефективні управлінські рішення.

володіти:

методами аналізу статистичних даних,

використовувати сучасне програмне забезпечення.

Програмні компетентності.

загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК11. Здатність приймати обґрунтовані рішення.
фахові (спеціальні) компетентності (ФК)	СК5. Здатність здійснювати формалізований опис задач <u>дослідження операцій</u> в організаційно-технічних і соціально-економічних системах різного призначення, визначати їх оптимальні розв'язки, будувати моделі оптимального управління з урахуванням змін економічної ситуації, оптимізувати процеси управління в системах різного призначення та рівня ієрархії. СК6. Здатність до системного мислення, застосування методології системного аналізу для дослідження складних проблем різної природи, методів формалізації та розв'язування системних задач, що мають суперечливі цілі, невизначеності та ризику.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Ухвалення рішення (60 год.)

Тема 1. Вступ. Теоретичні основи моделювання соціально-економічних процесів ДО (14 год.).

Теоретичні основи дисципліни “ДО”. Методи ДО та прийняття рішень. Методологія дослідження соціально - економічних процесів .

Тема 2. Метод Аналізу ієрархій (16 год.).

Алгоритм розв'язку задачі методом МАІ. Переваги і ризики методу. Побудова ієрархічної моделі. Розрахунок множини матриць парних порівнянь для кожного з нижніх рівнів – по одній матриці для кожного елемента верхнього рівня. Аналіз отриманого результату.

Тема 3. Метод Дерево рішень (15 год.).

Критерій очікуваного значення зводиться до максимізації очікуваного прибутку або до мінімізації очікуваних витрат. Розглядається варіант при якому прибуток/витрати, які пов'язані з кожним альтернативним рішенням, є випадковою величиною. Також розглядається ситуація, яка пов'язана з прийняттям рішення при наявності скінченої кількості альтернатив і точних значень матриці доходів.

Тема 4. Прогнозування з використанням методів безумовної оптимізації / з використанням штрафних функцій (15 год.).

Методи умовної і безумовної оптимізації. Методи штрафних функцій. Методи внутрішньої/зовнішньої точки. Алгоритм оптимізації методом штрафних функцій. Комбіновані алгоритми штрафних функцій. Економічний зміст: моделювання функцій штрафів/заохочення у зв'язку «виробник-споживач».

Змістовий модуль 2.

Моделювання виробничих процесів з основами стохастичного моделювання (60 год.)

Тема 5. Економічні предиспозиції оптимізації виробничих витрат (15 год.).

Визначення основних статей витрат виробничого процесу. Детальний розгляд моделі управління запасами з часом t . Визначення оптимального обсягу замовлення, частоту замовлення, запасів згідно формули Харріса.

Тема 6. Модель Уілсона (15 год.).

Розгляд узагальненої моделі управління запасами за умови, що потреба у продукції /сировині/послугах передбачається не протягом року, а деякого визначеного періоду T . Модель Уілсона розглядається з припущенням, що попит

на продукцію зберігається, є рівномірним і поповнення запасів відбувається миттєво. Визначається кількість n поставок та інтервал/період g між ними.

Тема 7. Моделі, які включають штрафні санкції (15 год.).

Розглядається випадок, який передбачає задоволення невиконаних вимог, що накопичилися за час відсутності запасів. Модель, що включає штрафні санкції загальну вартість запасів за визначений період визначає в контексті загальної вартості подання замовлення, загальних витрат на зберігання та штрафу за дефіцит /загальних витрат, що спричиняє відсутність запасу.

Тема 8. Одноетапні і багатоетапні стохастичні моделі (15 год.).

Розглядається стохастична одно і багатоетапна моделі на які накладені обмеження. Враховується реальна, номінальна вартість грошей, дисконтування на n періодів, горизонт прогнозування n періодів. Розглядається стохастична динамічна модель.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	
Змістовий модуль 1. Ухвалення рішень.						
Тема 1. Теоретичні основи моделювання соціально-економічних процесів.	15	2		4	-	9
Тема 2. Метод Аналізу ієрархій	15	4		4	-	7
Тема 3. Метод Дерево рішень.	15	4		4	-	7
Тема 4. Прогнозування з використанням методів безумовної оптимізації / з використанням штрафних функцій.	15	4		4	-	7
Разом за змістовим модулем 1	60	14		16	-	30
Змістовий модуль 2. Моделювання виробничих процесів з основами стохастичного моделювання.						
Тема 5. Економічні predisпозиції оптимізації виробничих витрат.	15	4		4	-	7
Тема 6. Модель Уілсона.	15	4		4	-	7
Тема 7. Моделі, які включають штрафні санкції.	15	4		4	-	7
Тема 8. Одноетапні і багатоетапні стохастичні моделі.	15	4		2	-	9
Разом за змістовим модулем 2	60	16		14	-	30
Усього годин	120	30		30	-	60

5. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Тема 1.	Теоретичні основи моделювання соціально-економічних процесів.	4
Тема 2.	Метод аналізу ієрархій.	4
Тема 3.	Метод дерева рішень.	4
Тема 4.	Прогнозування з використанням методів безумовної оптимізації / з використанням штрафних функцій.	4
Тема 5.	Економічні предиспозиції оптимізації виробничих витрат.	4
Тема 6.	Модель Уілсона.	4
Тема 7.	Моделі, які включають штрафні санкції.	4
Тема 8.	Одноетапні і багатоетапні стохастичні моделі.	2
Всього годин		30

5. Теми самостійних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Тема 1.	Метод дерева рішень з імовірнісними показниками.	4
Тема 2.	Метод дерева рішень з використанням прикладних програм.	4
Тема 3.	Методи безумовної оптимізації. Ручний та програмний спосіб обчислення.	4
Тема 4.	Методи штрафних функцій: особливості обчислення.	4
Тема 5.	Стохастичне прогнозування: особливості, переваги, ризики.	4
Тема 6.	Нелінійні моделі стохастичних процесів.	4
Тема 7.	Методи і моделі прогнозування багатовимірних процесів.	4
Тема 8.	Імітаційні методи: особливості і ризики.	2
Всього годин		30

7. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

для визначення рівня засвоєння знань студентами.

1. Дослідження операцій;
2. Операція;
3. Методи ДО;
4. Особливості методів дослідження операцій, сфери застосування;
5. Сталий розвиток;
6. Бізнес-план;
7. Метод аналізу ієрархій.
8. Комплексний підхід до оцінки виконання оптимального плану;
9. Стратегія розвитку;
10. Методи безумовної оптимізації, їх особливість;
11. Програмне забезпечення задач;
12. Метод Фібоначчі: його альтернативні назви та особливості;
13. Метод Ньютона: особливості застосування;
14. Метод Ньютона: алгоритм розв'язку;
15. Метод штрафних функцій: особливі випадки, алгоритм розв'язку;
16. Метод штрафних функцій: економічна постановка задачі.
17. Стохастичні моделі: суть і постановка задачі;
18. Рандомізована модель: суть і постановка задачі;
19. Одноетапна стохастична модель: постановка задачі;
20. Багатоетапна стохастична модель: постановка задачі;
21. Моделі управління запасами: постановка задачі, її модифікації;
22. Модель Уілсона: суть і постановка;
23. Модель запасів зі знижкою: суть і постановка задачі;
24. Модель планування дефіциту: суть і постановка задачі;
25. Модель запасів зі знижкою: суть і постановка задачі;
26. Модель виробничих витрат: суть і постановка задачі;
27. Оптимізація моделі управління запасами для неперервної роботи;
28. Окремі випадки у моделі запасів, що включає штрафні санкції;
29. Методика визначення щільності збитків;
30. Економічна інтерпретація випадку коли щільність збитків прямує до нескінченості;
31. Методика розрахунку економічного ефекту при використанні моделі планування дефіциту.
32. Метод Дерево рішень.

8. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, метод демонстраційних прикладів, методи парної та групової роботи (Табл. 1)

Таблиця 1. Класифікація методів навчання	Групи методів	
Засади	Найменування	характеристики
1. Джерело знань: слово образ досвід	Словесні Наочні Практичні	
2. Етапи навчання	Підготовка до вивчення нового матеріалу Вивчення нового матеріалу Закріплення вправ Контроль і оцінка	
3. Спосіб педагогічного керівництва	Пояснення педагога Самостійна робота	Керівництво: безпосереднє; опосередковане
4. Логіка навчання	Індуктивні Дедуктивні Аналітичні Синтетичні	
5. Дидактичні цілі	Організація навчальної діяльності Стимулювання і релаксація Контроль і оцінка	
6. Характер пізнавальної діяльності	Пояснювально ілюстративні ("готові знання") Репродуктивні Проблемного викладу Частково-пошукові Дослідниць	Репродуктивні Продуктивні

9. Форми контролю

Кожна з форм контролю має особливості й залежить від мети, змісту та характеру навчання. У процесі навчання дисципліни використовуються наступні форми контролю:

Поточний контроль: усне опитування (індивідуальне, фронтальне, групове), комп'ютерне тестування, виконання практичних завдань на комп'ютері згідно програми; Підсумковий контроль: тестування.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота								Ате- стація	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
Змістовий модуль №1 100				Змістовий модуль №2 100					
70								30	100

T1, T2...T8 – теми змістових модулів.

Оцінювання знань студента відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 «Положення про екзамени та заліки у НУБіП України» (наказ про уведення в дію від 27.12.2019 р. № 1371)

Шкала оцінювання: національна та ECTS.

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для курсового (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. <http://elibrary.nubip.edu.ua/16990/> Економічна кібернетика Попрозман
2. <http://elibrary.nubip.edu.ua/16991/> Економіко-математичне моделювання Попрозман
3. <http://elibrary.nubip.edu.ua/16992/> Математичні моделі трансформаційної економіки Попрозман
4. <http://elibrary.nubip.edu.ua/16993/> Математичне програмування Попрозман

12. Рекомендована література

Основна:

- Теорія дослідження операцій // **Філософський енциклопедичний словник** / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). — Київ : Абрис, 2002. — С. 451. — 742 с.;
- Дослідження операцій в економіці : підручник / І. К. Федоренко, О. І. Черняк, О. О. Карагодова [et al.]. — К. : Знання, 2007. — 558 с.;
- Дослідження операцій : підручник / А. В. Катренко. — Львів : Магнолія Плюс, 2004. — 549 с.
- Дослідження операцій : підручник / Ю. П. Зайченко. — 5-е вид., перероб. і доп. — К. : ЗАТ "ВПОЛ", 2001. — 688 с.

- Дослідження операцій. Ч. 1. Лінійні моделі / М. Я. Бартіш, І. М. Дудзяний. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2007. – 168 с.
- Дослідження операцій. Ч. 2. Алгоритми оптимізації на графах / М. Я. Бартіш, І. М. Дудзяний. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2007. – 120 с.
- Дослідження операцій. Ч. 3. Ухвалення рішень і теорія ігор / М. Я. Бартіш, І. М. Дудзяний. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2009. – 277 с.
- Дослідження операцій. Ч. 4. Нелінійне програмування : підручник / М. Я. Бартіш, І. М. Дудзяний. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2011. – 207 с.
- Дослідження операцій : підручник. Ч. 5 : Моделі з чинником часу / М. Я. Бартіш, І. М. Дудзяний ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Вид-во ЛНУ, 2012.

Допоміжна:

- Бир Ст. Мозг фирмы. – М.: Едиториал УРСС, 2005.- 415 с.
- Бир Ст. Наука управления. – М.: URSS, 2007.- 112 с.
- Алдохин И. П. Экономическая кибернетика. – Х. – 1983. – 220 с.
- Браславец М. Е., Гуревич Т. Ф. Кибернетика. – К.: Вища шк., 1977.- 325 с.
- Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине. – М.: Сов.радио, 1968. – 326 с. Електронний ресурс. Режим доступу.
<http://grachev62.narod.ru/cybern/contents.htm>
- Глушков В. М. Введение в кибернетику . К.- Изд-во АН УССР, 1964. – 324 с.
- Кравченко Р. Г., Скрипка А. Г. Основы кибернетики. – М.: Экономика, 1974. – 279 с.

Інтернет джерела:

- «Енциклопедія кібернетики», відповідальний ред. В. Глушков, 2 тт., 1973, рос. вид. 1974;
- Українська радянська енциклопедія: у 12т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О.К. Антонов та ін. — 2-ге вид.— К.: Головна редакція УРЕ, 1974–1985.
<http://www.biglibrary.ru/article/220> (підручники)
- <http://6201.org.ua/load/71-1-0-468>(Моделювання економіки)
- <http://matmodelling.pbnet.ru/>
- Теорія ймовірностей і математична статистика: підручник . Ч. 1 / М. А. Мартиненко, О. М. Нецадим, В. М. Сафонов. - К. : , 2014. - 287 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :
http://dspace.nu%D0%86RN_Ch1.pdf
http://bip.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/641/1/Martinenko_TEOR_JMOV
- Дослідження операцій: навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / уклад.: Л. В. Галаєва, Н. А. Рогоза, Н. Г. Шульга. - К. : Видавничий центр НУБіП України , 2014. - 195 с. [Електронний

ресурс] -

http://dspace.nubip.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/464/1/Galaeva_Doslidgennj%20operaciy.pdf

• Основи математичних методів дослідження операцій: навчальний посібник / Є. А. Лавров, Н. А. Клименко, Л. П. Перхун, Н. В. Попрозман, В. А. Сергієнко / За ред. Н. А. Клименко. – Київ : ЦК «Компринт», 2015. - 752 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

http://dspace.nubip.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/593/1/Klumenco_Osnovu_mat_metodiv_doslidg.pdf

• Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

• FAOSTAT. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org>.

13. Інформаційні ресурси.

Електронний навчальний курс з дисципліни «Дослідження операцій_3»

<https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=2878>